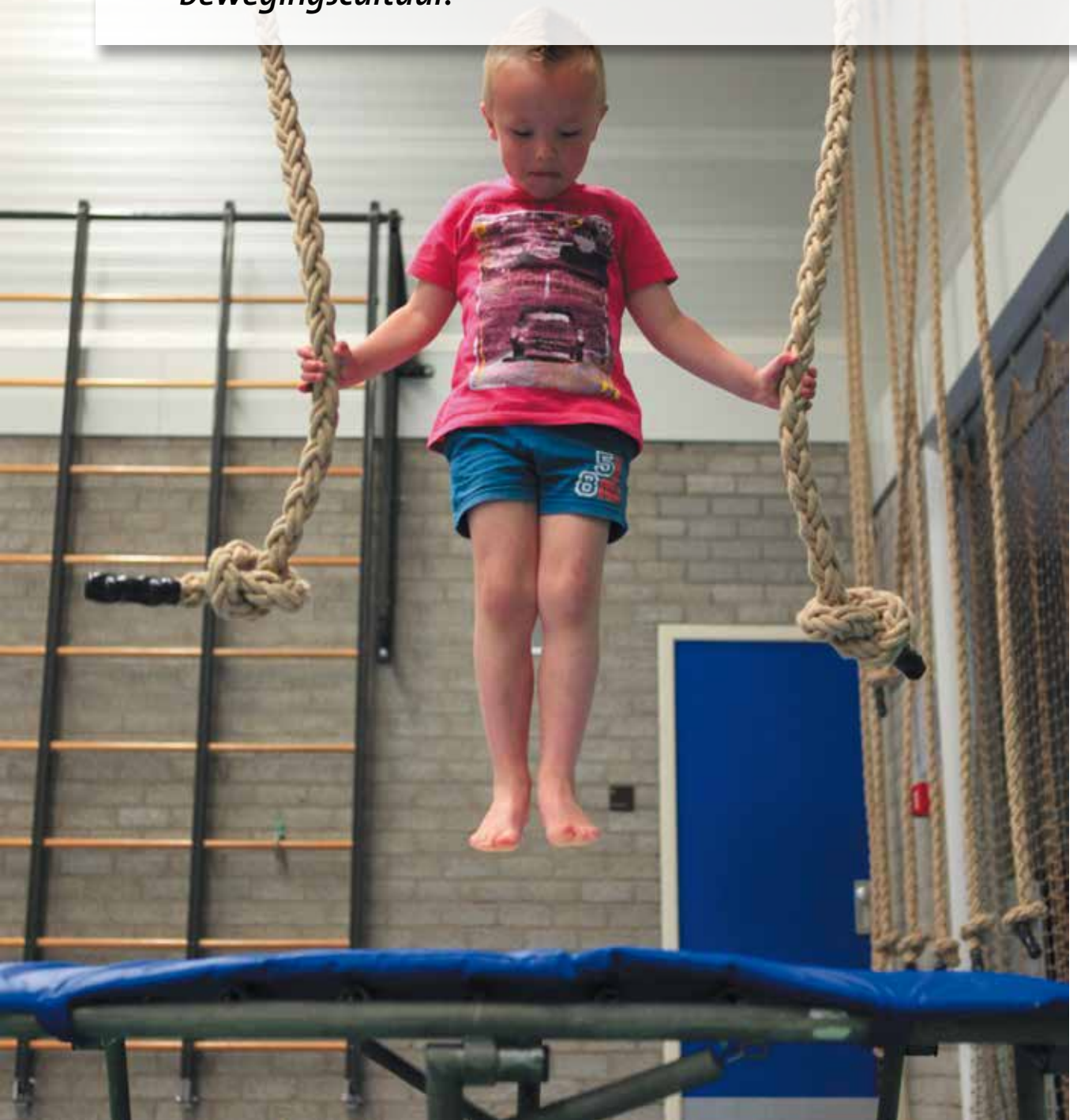

BEWEGINGSONDERWIJS EN SPORT

“Bewegingsonderwijs opent deuren naar de brede bewegingscultuur.”

Bewegingsonderwijs en sport

Bij bewegingsonderwijs werken leerlingen aan vakspecifieke en algemene vaardigheden, kennis en houdingsaspecten die hen in staat stellen beter deel te nemen aan de bewegingscultuur in al haar verschijningsvormen en bijbehorende contexten en motieven. Door leerlingen vanuit een pedagogische opdracht te laten ervaren wat het realiseren van de bewegingsuitdaging bij hen oproept aan beweegplezier raken leerlingen gemotiveerd voor bewegen en sport op school en in hun vrije tijd.

In dit hoofdstuk signaleren we ontwikkelingen vanuit de samenleving, het onderwijs, de sport- en bewegingscultuur én de praktijk van het bewegingsonderwijs die de discussie over het beoogde curriculum beïnvloeden. Sommige ontwikkelingen gaan vooral over de aanpak tijdens het bewegingsonderwijs, andere gaan meer over mogelijke doelstellingen. We verkennen drie specifieke vragen die voortkomen uit de trendanalyse: Zijn er verschuivingen in het aanbod en de leerresultaten? Hoe plannen en beoordelen leraren hun onderwijs? En: Zijn er verschuivingen in de motivatie bij bepaalde groepen leerlingen? Daarna geven we een kort totaaloverzicht van gesignaleerde ontwikkelingen. In de aanbevelingen gaan we onder andere in op het belang van het expliciteren van de pedagogische waarde van bewegingsonderwijs en de behoefte aan nader onderzoek naar het uitgevoerde en gerealiseerde curriculum.

15. Bewegingsonderwijs en sport

Berend Brouwer, Marco van Berkel & Ger van Mossel

15.1 Positionering

Benamingen

Bewegingsonderwijs en sport wordt verzorgd in bijna alle onderwijssectoren en heeft allerlei benamingen. In po heet het vak meestal bewegingsonderwijs en in het vo lichamelijke opvoeding (LO), bewegingsonderwijs of bewegen en sport. In de dagelijkse praktijk worden ook wel termen gebruikt als sport en bewegen, sportonderwijs of gewoon gym, zoals het vaak door leerlingen wordt genoemd. De verschillende benamingen voor het reguliere vak bewegingsonderwijs of lichamelijke opvoeding vinden hun oorsprong in de kleur van of visie op dat vak. Bij toevoeging van het adjectief 'lichamelijke' ziet men het bewegen vooral als lichaamsbeweging of fysieke activiteit of als bewegingsvorm. Bijvoorbeeld: wordt er genoeg bewogen in de gymles? Of: met welke techniek wordt er geserveerd? Het beïnvloeden van dat bewegen wordt gezien als onderdeel van het bredere opvoedingsproces. Met bewegingsonderwijs wordt benadrukt dat bewegen een vorm van menselijk gedrag of handelen is waarin de beweger als totale persoon ingaat op een bepaalde bewegingsuitdaging in een bepaalde context. Bijvoorbeeld een tennisspeler probeert de bal in het veld langs de tegenspeler te slaan en de ander probeert dat te voorkomen. Of twee tennisspelers proberen samen de bal zo lang mogelijk heen en weer te slaan. Bewegingsonderwijs probeert de wijze waarop leerlingen zich (kunnen) gedragen in bewegingssituaties te beïnvloeden. De verschillen tussen deze benaderingen dateren van decennia geleden en verschillen die in de praktijk zichtbaar zijn, zijn lastig op deze tweedeling terug te voeren.

Visies en programma's

Verder zijn er verschillende visies op bewegingscultuur mogelijk. Bij 'bewegingscultuur' is er een brede opvatting over bewegen en sport in al haar verschijningsvormen, zoals wedstrijd-, recreatie- en avontuursport. Bij 'sport' richt men zich vaak alleen op de dominante wedstrijdsport met vastgestelde regels en eindvormen. Deze vaak impliciete socialisatie (ook wel het verborgen leerplan genoemd) in een bepaalde opvatting over bewegen en sport is vermoedelijk meer van invloed op wat leerlingen leren dan de vraag of een docent eerder spreekt van bewegingsonderwijs dan van lichamelijke opvoeding. Naast het reguliere en voor alle leerlingen verplichte vak zijn er ook andere varianten ontstaan, zoals het keuze examenvak LO2 in het vmbo, het keuze examenvak bewegen

sport en maatschappij (BSM) voor havo en vwo en de mogelijkheid om keuzevakken aan te bieden binnen de beroepsgerichte programma's in het vmbo (www.nieuwvmbo.nl). In het mbo zijn er beroepsopleidingen sport en bewegen binnen de sector Zorg, Welzijn en Sport en bieden roc's een diversiteit aan programma's rond bewegen, sport en gezondheid aan studenten aan in het kader van vitaal burgerschap en vitaal werknemerschap (www.platformbewegenensport.nl).

Bovendien zijn er op scholen allerlei extra programma's en activiteiten ontstaan waar leerlingen voor kunnen kiezen. Soms in de vorm van sportklassen, als schoolsport, als na- of buitenschoolse sport, en dergelijke. In deze bijdrage worden de termen bewegingsonderwijs en sport gebruikt als aanduiding voor het hele vakgebied van po tot en met mbo en nemen we al de geschetste ontwikkelingen mee, uitgezonderd de beroepsopleidingen sport en bewegen in het mbo.

In de in 2015 uitgebrachte vakspecifieke trendanalyse voor bewegingsonderwijs en sport (SLO, 2015a en b) is uitgebreid ingegaan op de stand van zaken. Sindsdien zijn er geen grote veranderingen of ontwikkelingen geweest in het curriculum voor bewegingsonderwijs. De nu voorliggende samenvatting van een geactualiseerde vakspecifieke trendanalyse dient vooral gezien te worden als een aanvulling op de toen gepresenteerde bevindingen. Die aanvulling betreft enkele verschuivingen in aanbod en leerresultaten, het volgen en beoordelen van leerlingen, en afnemende motivatie bij bepaalde doelgroepen. De aanvulling is tot stand gekomen op basis van gesprekken met vertegenwoordigers van de ALO's, de vakvereniging KVLO en de Universiteit Utrecht.

15.2 Ontwikkelingen in het curriculum

Bij bewegingsonderwijs werken leerlingen aan vakspecifieke en algemene vaardigheden, kennis en houdingsaspecten die hen in staat stellen beter deel te nemen aan de bewegingscultuur in al haar verschijningsvormen en bijbehorende contexten en motieven. Bewegingsonderwijs wil leerlingen in aanraking brengen met en zich laten ontwikkelen in verschillende activiteiten en bewegingsuitdagingen. Ook wil zij leerlingen bijbrengen hoe zij bewegingsactiviteiten zelfstandig en samen beter kunnen laten verlopen door daar zelf regie in te nemen. Door de leerlingen te laten ervaren wat het realiseren van de bewegingsuitdaging bij hen oproept aan beweegplezier raken leerlingen gemotiveerd voor bewegen en sport op school en in hun vrije tijd. Leerlingen leren gaandeweg waarderen wat bewegen en sport voor hen persoonlijk betekent en zij ontwikkelen gedurende hun schoolloopbaan een eigen beweeg- en sportidentiteit. In de vakspecifieke trendanalyse voor bewegingsonderwijs (SLO, 2015) wordt uitgebreid ingegaan op actuele stand van zaken met betrekking tot het beoogde, uitgevoerde en gerealiseerd curriculum voor bewegingsonderwijs en sport vanuit school.

Intussen zijn er tal van externe invloeden op het beoogde curriculum voor bewegingsonderwijs. Ontwikkelingen in de samenleving, in het onderwijs, in de sport- en bewegingscultuur én in de praktijk van het bewegingsonderwijs beïnvloeden de discussie over het beoogde curriculum. Niet al die ontwikkelingen zijn even recent, sommige zijn zelfs al meer dan een eeuw oud, maar ze spelen op dit moment wel een rol. Sommige ontwikkelingen (digitalisering, aandacht voor formatieve evaluatie en het belang van het volgen van leerlingprestaties) gaan vooral over de aanpak tijdens het bewegingsonderwijs, andere gaan meer over mogelijke doelstellingen. Die laatste categorie bespreken we hier heel in het kort:

- aandacht voor gezondheid in het onderwijs (met name de Gezonde School ontwikkeling);
- toenemende aandacht voor talentontwikkeling (en dan in dit geval ruimte voor sport toptalent op school) en het tegemoet komen aan de sportvraag van leerlingen;
- toenemende samenwerking van scholen met allerlei (sport- en beweeg)partners in hun omgeving;
- nadruk op de vormende waarde van bewegen en sport (de bijdrage aan persoonsvorming en de ontwikkeling van sociale competenties);
- een accent op de zorgfunctie van onderwijs (die is toegenomen met de invoering van Passend Onderwijs);
- de bijdrage die bewegen en sport kunnen leveren aan betere (vooral cognitieve) leerprestaties;
- het feit dat bewegen en sport kleur kunnen geven aan het leven binnen een onderwijsgemeenschap.

Van al deze ontwikkelingen zou je kunnen zeggen dat ze niet direct matchen met de kernopdracht van bewegingsonderwijs, maar dat bewegingsonderwijs soms wel als bijvangst een bijdrage aan zulke doelen kan leveren. Verwarrend in het gesprek over het curriculum is, dat vanuit deze ontwikkelingen wel vragen aan het onderwijs en aan scholen worden gesteld (*claims on aims*) die door leraren bewegingsonderwijs (kunnen) worden opgepakt. Deze vragen komen niet zozeer vanuit hun vakopdracht, maar vanuit de bredere rol als lid van een schoolteam en vanwege hun betrokkenheid bij alles wat met bewegen, sport en gezondheid te maken heeft. In *Human movement and sports in 2028* zijn zulke initiatieven gepositioneerd als profileringsmogelijkheden voor scholen.

Een interessante vraag is in hoeverre de op beleidsniveau breed gedragen formulering van de algemene doelstellingen van bewegingsonderwijs op school ook daadwerkelijk leidend is voor het handelen van leraren in de schoolpraktijk, bewust of onbewust. Het is wenselijk om op die vraag een duidelijker antwoord te hebben dan wat er nu op basis van ervaring en intuïtie over gezegd kan worden. Dat geldt in nog sterkere mate voor het

het beeld van wat leerlingen nu eigenlijk leren op school en hoe dat zich verhoudt tot het beoogde curriculum. Ook daar is nauwelijks onderzoek naar gedaan is.

15.3 Nadere verkenning

Verdiepingsvragen

Deze paragraaf beschrijft de resultaten van de nadere verkenning van enkele onderwerpen uit de trendanalyse van 2015. De vragen die in deze verkenning centraal staan zijn:

- Zijn er verschuivingen zichtbaar in het aanbod van bewegingsonderwijs en in de leerresultaten die worden bereikt met de leerlingen?
- Op welke manier plannen leraren bewegingsonderwijs, is er een match tussen de doelen en de activiteiten, volgen ze de leerlingen en hoe beoordelen ze?
- Zijn er verschuivingen zichtbaar in de motivatie voor bewegingsonderwijs bij groepen leerlingen?

De eerste vraag komt rechtstreeks uit de trendanalyse van 2015. Daaruit bleek dat er in veel sectoren weinig informatie is over het uitgevoerde curriculum (het aanbod tijdens de lessen bewegingsonderwijs) en het geleerde curriculum (de leerresultaten van de leerlingen). De tweede vraag kwam naar voren tijdens een bespreking met experts over de trendanalyse uit 2015. Deze vraag hangt samen met de eerste vraag en gaat over hoe leraren in de praktijk werken en over de relatie tussen hun doelen, de gekozen activiteiten en de manier waarop ze de leerresultaten bijhouden. De derde vraag is kort beschreven in de trendanalyse van 2015. Daarin werd gesignaleerd dat de motivatie voor bewegingsonderwijs van met name meisjes en leerlingen met een negatief sportief zelfbeeld lager lijkt dan die van de grote groep.

Verschuivingen in het aanbod

De activiteiten die in de lessen bewegingsonderwijs worden aangeboden veranderen in de loop der jaren. In de trendanalyse van 2015 bleek dat er weinig gegevens zijn over het uitgevoerde curriculum, omdat daarnaar geen onderzoek is gedaan. De verschuivingen die in de gesprekken met de verschillende organisaties zijn genoemd gaan over de laatste tien tot vijftien jaar. De activiteiten die worden aangeboden lijken de laatste vijf tot tien jaar te verschuiven. Verschuivingen die worden genoemd zijn:

- Er wordt meer dans of bewegen op muziek gegeven.
- Bewegingsbanen, freerunning, flagfootball en (andere) trendsporten zijn in opkomst.
- Turnen krijgt in het vo minder aandacht, vooral zwaaien aan rekstokken en bruggen.
- Sportspelen worden steeds meer aangepast aan het niveau van de leerlingen, waardoor regels en arrangementen veranderen.

- De activiteiten die te vinden zijn op internet, facebook en YouTube, zijn veelal gericht op 'beleving'. De kinderen zijn snel enthousiast over deze activiteiten en er wordt niet geëxpliciteerd welke (leer)doelen worden nagestreefd.
- Er wordt in het vo steeds meer aangesloten bij de sportbehoefte van leerlingen.

Een belangrijke ontwikkeling lijkt dat steeds meer studenten aan de lerarenopleiding en net afgestudeerden bij de keuze voor lesactiviteiten het internet als bron gebruiken en dat zij methodes, bronnenboeken en basisdocumenten minder gebruiken. Deze bronnen (bijvoorbeeld Leraar 24, Facebook en diverse losse bronnen) zijn altijd beschikbaar via telefoon, tablet of computer, waardoor de voorbereiding minder plaatsgebonden is. De hoeveelheid activiteiten die via internet te vinden is, groeit enorm. In het begin waren het vooral succesnummers van een klas, een leraar of een school, inmiddels zijn er veel meer complete lessen en lessenseries te vinden. Het gevaar van deze ontwikkeling is dat deze lesideeën tamelijk op zichzelf staande activiteiten zijn met weinig relaties naar activiteiten en leerlijnen die in andere lessen aangeboden worden. Daarnaast zijn de successen van deze activiteiten vaak erg contextgebonden. De opleidingen zien het als hun taak om studenten te leren goed om te gaan met deze bronnen en kritisch te kijken naar de informatie die op internet staat.

Verschuivingen in de leerresultaten

In 2008 verscheen bij Cito *Balans van het bewegingsonderwijs aan het eind van de basisschool 3*. Hierin is beschreven op welk niveau de leerlingen deelnemen aan activiteiten uit de meeste leerlijnen aan het eind van de basisschool. Vergelijkbaar onderzoek is niet gedaan naar de leerresultaten van leerlingen aan het eind van het so of het vo. In 2016-2017 is in het po onder regie van de Onderwijsinspectie een nieuwe peiling gedaan naar onder andere het niveau van het bewegingsonderwijs in groep 8 van het (speciaal) basisonderwijs. Deze peiling is tussen november 2016 en januari 2017 uitgevoerd en wordt gepubliceerd in het najaar van 2017. Het is de bedoeling dat de leerresultaten van de kinderen vergeleken kunnen worden met het PPON uit 2006. Voor het so en voor het vo staan deze onderzoeken nog niet gepland.

Planning

De wijze waarop leraren plannen verschilt. Deze verschillen zijn er binnen sectoren en tussen sectoren. In het bewegingsonderwijs aan kleuters wordt één methode veel gebruikt en daarin zijn per week vier bewegingsactiviteiten uitgewerkt die door alle groepsleerkrachten gedurende de week worden aangeboden. Als vakleerkrachten (ook) lesgeven aan de kleuters wordt deze methode minder strikt gevolgd.

In het po zijn de volgende verschillen in de planning van activiteiten voor groep 3 tot en met 8 herkenbaar:

- Groepsleerkrachten die aan hun eigen klas lesgeven en één of enkele activiteiten aanbieden die klaargezet en opgeruimd worden voor één les. De keuze voor de activiteiten wordt in die gevallen vaak laat bepaald of in het laatste stadium aangepast aan de beschikbare tijd en de werksfeer in de klas. De verdeling van de activiteiten over de verschillende leerlijnen kan erg verschillen.
- Groepsleerkrachten die aan hun eigen klas lesgeven en een daarop afgestemde methode volgen. Hiervoor zijn enkele methodes gangbaar. Deze methodes gaan ervan uit dat de grote materialen de hele dag kunnen blijven staan en dat met kleine aanpassingen de bewegingsarrangementen kunnen worden aangepast aan de verschillende leeftijden. In deze methodes zijn alle lessen uitgewerkt en komen alle leerlijnen evenredig aan bod.
- Vakleerkrachten (of vakspecialisten) die iedere les drie tot vijf verschillende activiteiten aanbieden uit verschillende leerlijnen. De leerlijnen komen in de jaarplanning evenredig aan bod. De leerlijnen komen niet direct terug in de volgende lessen.
- Vakleerkrachten (of vakspecialisten) die regelmatig drie tot vijf verschillende activiteiten aanbieden uit eenzelfde leerlijn. De variatie binnen één les is dan minder groot. Aan de andere kant kunnen de kinderen in veel gevallen op deze manier meer gefocust worden op de leerdoelen binnen een leerlijn.
- Vakleerkrachten (of vakspecialisten) die regelmatig activiteiten met kleine aanpassingen gedurende drie tot vijf lessen achter elkaar herhalen (eventueel als onderdeel van de les). Dit komt voor bij gemeentes waar grotere (of bijzondere) materialen gedurende een korte periode in een gymzaal aanwezig zijn en daarna doorschuiven naar een volgende zaal. Het komt echter ook voor dat leraren hiervoor kiezen op grond van inhoudelijke overwegingen. Deze leraren vinden dat het geleerde in de activiteit beter beklijft als activiteiten enkele keren direct achter elkaar aan bod komen. Een voorbeeld hiervan is stoeien (judo).

In het vo zijn de volgende vormen van planning van activiteiten zichtbaar:

- Per periode van zes tot acht weken staat een aantal leerlijnen centraal die gedurende die periode drie of vier keer aangeboden worden. Dit wordt mede bepaald door de activiteiten die aangeboden kunnen worden op de buitenaccommodatie. De leerlijnen komen evenredig aan bod. Per les kan één leerlijn of thema centraal staan, maar in één les kunnen ook activiteiten uit verschillende leerlijnen worden aangeboden.
- Op scholen met gymzalen naast elkaar kunnen leerlingen uit parallelklassen soms kiezen uit de activiteiten die in een van de twee zalen worden aangeboden. Dat kan variëren van kiezen binnen één les (kiezen uit varianten binnen één activiteitengebied, bijvoorbeeld tafeltennis of badminton) tot kiezen voor een hele periode. De leerlingen hebben dan niet in hun eigen klas bewegingsonderwijs, maar samen met leerlingen uit

een andere klas. De leerlingen kunnen op deze manier activiteiten kiezen die passen bij hun interesse, maar zij kunnen ook activiteiten (leerlijnen) ontwijken.

- Vooral in de bovenbouw van het vo ontstaan er meer keuzemogelijkheden voor de leerlingen, zowel binnen de planning van enkele lessen, als tussen activiteiten in één les, als bij de sportoriëntatie- en keuzeprogramma's.

Deze opsomming geeft de meest voorkomende planningsvorm weer. Er zijn ook mengvormen. Cijfers over de mate waarin deze planningsvormen voorkomen zijn er niet.

Doelen

In 2016 heeft de KVLO in het kader van de ontwikkeling van een nieuw beroepsprofiel een onderzoek gehouden onder haar leden waarin werd gepeild welke van de elf actuele ontwikkelingen die weergeven welke veranderingen zich aandienen in hun werk leraren belangrijk vinden (KVLO, 2017a). Alle elf onderwerpen werden door de grote meerderheid van de respondenten in een representatieve enquête herkend. Van die elf vonden de leden passend onderwijs, een gezonde leefstijl en persoonsvorming het belangrijkste.

In de vakspecifieke trendanalyse 2015 (SLO, 2015) zijn vier samenhangende aspecten voor kwalitatief hoogwaardig bewegingsonderwijs onderscheiden: bewegen verbeteren, bewegen regelen, gezond bewegen en bewegen beleven. Traditioneel besteden leraren bewegingsonderwijs het grootste deel van hun tijd en aandacht aan 'bewegen verbeteren'. Nu lijkt het erop dat leraren bewegingsonderwijs in verhouding meer waarde aan 'bewegen beleven' gaan hechten en minder aan 'bewegen verbeteren'.

Daarnaast lijkt er steeds vaker een appèl op bewegingsonderwijs gedaan te worden om een bijdrage te leveren aan schoolbrede en vakoverstijgende doelen. Deze niet-vakspecifieke doelen staan niet als zodanig in de kerndoelen, maar leraren bewegingsonderwijs zijn wel genegen om hier binnen de context van hun vak een bijdrage aan te leveren. Het breder en vakoverstijgend realiseren van deze doelen lukt pas wanneer dat onderdeel uitmaakt van het beleid van de gehele school.

De opleidingen herkennen de belangstelling van bepaalde groepen jongeren voor lifestyle/fitheid/bezoek aan sportscholen, mede als uiting van de individualisering in de samenleving. Het doen van activiteiten gericht op het verbeteren van fitheid is op zich geen onderdeel van de kerndoelen. Uitdaging is om fitness en aandacht voor een actieve of gezonde leefstijl een pedagogische plek te geven in het (bewegings)onderwijs. Dan wordt PA (*physical activity*) betekenisvol verbonden met PE (*physical education*). Een voorbeeld hiervan kan zijn om een nieuwe leerlijn fitness te ontwikkelen die aansluit bij de uitgangspunten van het vak en die datgene wat in onder andere sportscholen en bootcampactiviteiten plaatsvindt een betekenisvolle plaats geeft in het programma bewegingsonderwijs.

Ook is er op scholen toenemend aandacht voor het bewegen regelen. Hiermee leren de leerlingen zelfstandig bewegingsactiviteiten te organiseren en op gang te houden. Dit is van wezenlijk belang voor het doen van bewegingsactiviteiten in ongeorganiseerd verband (nu en later) en op de sportverenigingen. Tevens levert het bewegingsonderwijs daarmee een vakoverstijgende bijdrage aan schoolbrede doelstellingen.

Relatie doelen en planning

De verschillende manieren waarop wordt gepland, hangen voor een groot deel samen met de manier waarop leraren hun doelen denken te bereiken. Allereerst zijn de kerndoelen po en onderbouw vo globaal geformuleerd, zodat er veel ruimte is voor verschillende concretisering. De verschillen tussen de concretisering zijn in het po vooral groot tussen vakleerkrachten en vakspecialisten aan de ene kant en groepsleerkrachten aan de andere kant. Daarnaast zijn er verschillende opvattingen over de wijze waarop leerlingen leren, zeker als dit wordt toegespitst op verschillende leerlijnen. Sommige leerlijnen lijken meer in aanmerking te komen voor spreiding over het jaar en andere leerlijnen lijken meer gebaat bij een planning in een kortere periode. Er is geen breed geaccepteerde opvatting over hoe de leerlingen leren in de verschillende leerlijnen, daarom zullen deze verschillen nog wel een tijdje blijven bestaan. Theorieën over motorisch leren staan wel volop in de belangstelling en komen ruimschoots aan bod op de opleidingen, maar de kennis over individuele leerstrategieën in het bewegingsonderwijs is vooral praktijkkennis. Onderzoek zou zich kunnen richten op leerprocessen in het bewegingsonderwijs.

Volgen en beoordelen

TNO heeft in 2012 een inventarisatie gedaan van leerlingvolgsystemen in het bewegingsonderwijs (Van den Driessen Mareeuw, Harting, Van der Knaap, & Stubbe, 2012). Daaruit bleek dat er een groot aantal volgsystemen beschikbaar is met grote onderlinge verschillen. Het meest fundamentele verschil is dat wat gevolgd of gemeten wordt: dat zijn aan de ene kant de aangeboden bewegingsactiviteiten en hoe leerlingen daarbinnen functioneren en aan de andere kant de basale of fysieke vaardigheden van de leerlingen (bijvoorbeeld sprongkracht of balans). Als de basale of fysieke vaardigheden worden gemeten is de validiteit een probleem, omdat de testactiviteiten bijna niet voorkomen in het gebruikelijke bewegingsonderwijsprogramma en ook geen rechtstreekse relatie hebben met de kerndoelen. Als het functioneren binnen de bewegingsactiviteiten uit de lessen wordt gevolgd is de haalbaarheid een probleem, omdat het gericht observeren van bewegingsvaardigheden erg tijdrovend is.

Er is geen landelijk vastgestelde normering per leeftijdsgroep of per sector in het onderwijs. De meeste leraren voelen hier niet voor, omdat een minder goede beoordeling in een aantal gevallen geen recht doet aan de inzet en de persoonlijke ontwikkeling van

de leerlingen. Leraren vinden pedagogische aspecten belangrijker. Bij bewegingsonderwijs wordt er altijd veel informeel (formatief) beoordeeld in de zin van doorlopende observatie en feedback geven. De laatste tijd is er een groeiende belangstelling voor formatieve evaluatie in een meer formele zin met het oog op rapportages. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de vraag van leraren naar workshops over formatief beoordelen. Leerlingen worden in toenemende mate betrokken bij hun eigen beoordeling en daarmee bij hun eigen leerproces. De 'problemen' ontstaan vaak als er gerapporteerd moet worden (met cijfers). Een toenemend aantal vo-scholen is zich aan het herbezinnen op de functie van het rapportcijfer.

Verschuivingen in de motivatie

In *Bewegingsonderwijs en sport: vakspecifieke trendanalyse 2015* (SLO, 2015) wordt beschreven dat in een niet-representatief onderzoek onder 1400 leerlingen van groep 7 en 8 van het po en alle klassen van het vo bleek dat de waardering voor bewegingsonderwijs geleidelijk afneemt (Van Ekdorp & Van Mossel, 2014). Dit gold het meest voor meisjes, niet-clubsporters en leerlingen met een negatief sportief zelfbeeld. Tijdens onze verkenning delen sommigen het idee dat de motivatie voor bewegingsonderwijs mogelijk minder aan het worden is bij deze groepen. Anderen zien dit niet op de scholen waar zij contact mee hebben. De ontwikkeling van bewegingsactiviteiten die meer recht doen aan verschillen tussen leerlingen en aandacht voor verschillende verschijningsvormen en beweegmotieven in de les lijkt er juist voor te zorgen dat minder goede bewegers en niet-clubsporters met meer waardering deelnemen aan de lessen bewegingsonderwijs.

De verminderde waardering van meisjes in de hogere klassen van het vo ligt ingewikkelder. Aan de ene kant zijn er geen signalen binnengekomen dat dit aan het veranderen is of zelfs dat er sprake zou zijn van minder waardering, aan de andere kant werd in verschillende gesprekken genoemd dat er misschien wel iets aan de hand is.

Hoewel bewegingsonderwijs in vergelijkingen tussen schoolvakken vrijwel altijd een van de meest gewaardeerde vakken is voor vo-leerlingen (zie bijvoorbeeld www.qompas.nl: Favoriete schoolvakken), zou het toch goed zijn als er eens echt onderzoek wordt gedaan in verschillende sectoren naar wat leerlingen vooral waarderen aan lessen bewegingsonderwijs en wat er vanuit het perspectief van de leerlingen beter zou kunnen. Aandachtspunten voor het onderzoek kunnen onder andere zijn de keuze van de activiteiten in de lessen (wedstrijdgericht of niet), homogene of heterogene klassen, de verdelingen van de verschillende leerlijnen over de onderwijstijd (bijvoorbeeld de verhouding tussen turnen en dansen ten opzichte van de sportspelen), het geslacht van de docent, het pedagogisch klimaat, et cetera. Veel vo-scholen spelen in op de belangstelling van de gemotiveerde leerlingen door het aanbod van LO2, BSM en sportklassen. Voor de

leerlingen die minder goed kunnen meekomen is er op de meeste scholen in het vo geen speciaal aanbod.

15.4 Ontwikkelingen in en om het bewegingsonderwijs

Ontwikkelingen die spelen in alle sectoren

In de vakspecifieke trendanalyse bewegingsonderwijs van 2015 zijn de volgende ontwikkelingen gesignaleerd die van belang zijn voor het curriculum bewegingsonderwijs in alle sectoren van het onderwijs:

- *Meer toenadering tussen sport en bewegingsonderwijs*
Bewegingsonderwijs en sport zijn steeds minder gescheiden werelden. Dit komt mede door veranderingen in de sport. Sommige sportverenigingen proberen zowel goede als minder goede sporters te bereiken en zeker voor jongere kinderen de sport aan te passen aan hun bewegingsvaardigheid. Daardoor zien de leraren weer duidelijker dat het hun taak is om een inleiding te geven op de bewegingscultuur. We zien nieuwe activiteiten in het curriculum, een naschools aanbod samen met verenigingen, de invloed van het naschoolse aanbod op het binnenschoolse curriculum en het werken met trainers als gastdocenten. Op steeds meer scholen zijn er mogelijkheden voor de leerlingen om onder of na schooltijd mee te doen aan allerlei sport- en beweegactiviteiten.
- *Groei van het aantal beweegteams*
Vooral op po-scholen en inmiddels ook op een aantal vo-scholen ontstaan beweegteams die bestaan uit leraren, instructeurs en buurtsportcoaches. Deze beweegteams zijn ingericht met als doel om een breder aanbod aan bewegen en sport te kunnen bieden naast de reguliere lessen bewegingsonderwijs. Beweegteams zijn georganiseerd op één school of met en rond verschillende scholen.
- *Toenemende aandacht voor toetsen en volgen*
Beoordelen is bij bewegingsonderwijs een onderwerp waarover de meningen uiteenlopen en de gemoederen verhit kunnen raken. Mede onder invloed van externe partijen is er een trend waar te nemen om de opbrengsten van bewegingsonderwijs steeds meer in een leerlingvolgsysteem zichtbaar te maken. Dit komt deels door de externe legitimeringsdruk en deels door de wens om beter te kunnen signaleren en verantwoorden welke leerlingen extra zorg nodig hebben en als didactisch hulpmiddel om leerlingen meer bij hun eigen leerproces te betrekken.
- *Toenemende digitalisering in bewegingsonderwijs*
Steeds meer leraren gebruiken computers, laptops en iPad's in de les om het bewegen voor de leerlingen (video-instructie) en van leerlingen (videofeedback) te visualiseren. ICT en videobeelden worden gebruikt voor instructie en voor feedback op het bewegingsgedrag van leerlingen en als hulpmiddel voor zelfreflectie.

- *Toenemende aandacht voor freesport*
De bewegingscultuur ontwikkelt zich steeds gedifferentieerder wat betreft plaatsen, accommodaties, omgeving, contexten en motieven. Er worden steeds meer lessen verzorgd in freesporten of leefstijlsporten, waarbij leerlingen op eigen speelse wijze ingaan op de bewegingsuitdaging van de landschappelijke of stedelijke omgeving. Vaak worden dergelijke activiteiten op een veilige en toegankelijke wijze vertaald naar de eigen gymzaal. Dit gebeurt bijvoorbeeld al vaak met *freerunning*.
- *Toenemende aandacht voor gezondheid, leefstijl en overgewicht*
Zowel in de publieke opinie als in de politiek is er veel aandacht voor gezondheid, leefstijl en overgewicht in relatie tot het bewegingsonderwijs. De Onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl (2012-2016) van de onderwijsraden voor mbo, vo en po was daar een goed voorbeeld van. Onder leiding van SLO is een Leerplankader Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl ontwikkeld waarbinnen deze onderwerpen een plaats krijgen. De aandacht voor een gezonde en actieve leefstijl is speciaal in het vmbo en mbo en voor scholen in bepaalde risicowijken aan de orde, omdat relatief veel jongeren daar inactief zijn en gezondheidsproblemen en overgewicht hebben.
- *Toenemende zorg over motivatie van leerlingen*
Leraren LO maken zich in toenemende mate zorgen over de motivatie van jongeren om te bewegen en te sporten. Dit blijkt onder andere uit de belangstelling voor dit onderwerp op studiedagen. De leraren wisselen ervaringen uit en zoeken naar oorzaken. Mogelijk houdt het gebrek aan motivatie verband met de afname van de competentiegevoelens op het gebied van bewegen en andere interesses van bepaalde doelgroepen. Het programma LO richt zich ook te veel op de wedstrijd georiënteerde sport.
- *Toenemende aandacht voor onderzoek in bewegingsonderwijs*
We zien de laatste jaren een versterkte aandacht voor onderzoek in relatie tot bewegingsonderwijs. Dit wordt vooral veroorzaakt door de inrichting van diverse lectoraten op Hogescholen, de toegenomen aandacht van het Mulier Instituut en Kennispraktijk voor bewegingsonderwijs en de komst van een onderzoeksmaster zowel op Fontys Sporthogeschool als op Windesheim. De Kennisagenda Goed Leren Bewegen 2015-2020 (Lucassen, 2014) biedt een overzicht van afgerond en lopend onderzoek over bewegingsonderwijs.
- *Bevoegd of bekwaam*
Sinds 2001 is de bevoegdheidsregeling voor bewegingsonderwijs in het basisonderwijs veranderd. Vanaf dat moment mogen alleen nog vakdocenten bewegingsonderwijs of vakspecialisten - die na de pabo de leergang vakbekwaamheid bewegingsonderwijs via de pabo hebben gevolgd - de lessen geven, wat maar ten delen heeft geleid tot een kwaliteitsimpuls. Besturen en directies laten afgestudeerden van de leergang vaak slechts aan de eigen klas laten lesgeven en dat werkt deze kwaliteitsimpuls echter weer

tegen. De kwaliteit is wel verbeterd waar (vak)leerkrachten aangesteld zijn die aan alle (of een behoorlijk aantal) klassen bewegingsonderwijs geven.

- *Schoolprofilering met sport en talentherkenning*

In het vo zijn er sportklassen voor getalenteerde sporters of voor leerlingen die graag sporten en er zijn speciale arrangementen voor door NOC*NSF geïndiceerde topsporters in zogenaamde Topsport Talent (of LOOT-) scholen. Met sportklassen proberen scholen (een bepaald soort) leerlingen te trekken. Sport wordt meer en meer een element waarmee scholen zich willen profileren.

- *Lichamelijke opvoeding gaat de school uit*

In het vo zijn SOK-programma's in de eindtermen opgenomen (Sportoriëntatie en -keuze). Deze programma's worden vaak aangeboden op de locatie van de sport zelf. Daarmee komt tot uitdrukking dat in het voortgezet onderwijs de sport, zoals die zich in de buitenschoolse context voordoet, in toenemende mate ook binnen de lichamelijke opvoeding een rol speelt.

- *Lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak*

LO2 en BSM als keuze-examenvakken nemen een steeds grotere vlucht. Bewegen en sport wordt daarmee ook een beroepsgerichte factor. De groei en diversificatie van sportgerelateerde opleidingen in het hbo spreken daarbij voor zich.

- *Minder aandacht voor lichamelijke opvoeding in tweede fase*

De groeiende aandacht voor BSM in havo en vwo en voor LO2 en een keuzevak bewegen en sport in het vmbo is mooi, maar mogelijk gaat dit ten koste van de aandacht en het budget voor de reguliere LO. De ontwikkelingen in dit vak lijken wat tot stilstand gekomen. Eenzelfde tweespalt zien we tussen scholen die zich met sport profileren en scholen die dat niet doen. Enerzijds zijn er scholen die zich met allerlei sportfaciliteiten profileren, anderzijds zijn er scholen waar het vak LO minder belangrijk is geworden en waar de discussie over terugdringen van het aantal lessen voor LO steeds vaker gevoerd wordt.

Recentere ontwikkelingen

Alle in 2015 genoemde ontwikkelingen zijn nog steeds actueel. Sommige hebben mogelijk wat meer gewicht gekregen, zoals de aandacht voor digitalisering en voor formatief beoordelen en volgen. Andere zijn bijna de normale gang van zaken geworden, zoals BSM en LO2 en het bestaan van SOK-programma's. Verder is het zo dat - getriggerd door de discussies rond Onderwijs2032 - bepaalde zaken meer aandacht hebben gekregen binnen het bewegingsonderwijs. Het gaat dan vooral om onderwerpen die eerder meer impliciet een rol speelden in het handelen van leraren bewegingsonderwijs, zoals de pedagogische aspecten van het vak, in de terminologie van Biesta de bijdrage van het bewegingsonderwijs aan socialisering en subjectivering (Team Onderwijs KVLO, 2017a en b) en zoals het belang van het creëren van doorlopende leerlijnen (Lichamelijke Opvoeding magazine, 2017).

Bij de ontwikkeling van het nieuwe beroepsprofiel voor leraren lichamelijke opvoeding werd het overzicht van recente ontwikkelingen geactualiseerd en werd aan een grote groep leraren gevraagd in hoeverre zij de genoemde ontwikkelingen herkenden en relevant achtten voor hun toekomstige beroepsuitoefening (KVLO, 2017). De daar genoemde ontwikkelingen in het beroepsprofiel hadden niet alle direct betrekking op het curriculum, maar waren gekozen op basis van de taken die leraren lichamelijke opvoeding in hun beroep moeten kunnen uitvoeren. Relatief nieuw in vergelijking met de ontwikkelingen die in de VTA 2015 werden gesignaleerd waren: de bijdrage van lichamelijke opvoeding aan de schooldoelen kunnen verantwoorden, explicieter kunnen bijdragen aan het ontwikkelen van vakoverstijgende en persoonlijke kwaliteiten van leerlingen, kunnen participeren in schoolbrede (curriculum) onderwijsontwikkeling. Alle elf genoemde ontwikkelingen (www.kvloberoepsprofiel.nl) werden door de bevroegde leraren herkend als van belang voor de toekomstige beroepsuitoefening van leraren lichamelijke opvoeding (eens/volledig mee eens tussen 83% en 96%). Alleen het punt van talentherkenning kreeg 'slechts' een waardering van 70% (volledig) mee eens.

De laatste jaren zien we in de vakliteratuur steeds vaker aandacht voor theorieën over motorische ontwikkeling en motorisch leren. Bijvoorbeeld in de vorm van het Athletic Skills Model (ASM) (www.athleticskillsmodel.nl) of physical literacy (www.physicalliteracy.ca). Deze theorieën vragen hernieuwde aandacht voor de fysieke voorwaardenstructuur voor leren bewegen. Theorieën over motorisch leren vragen vooral aandacht voor zaken als foutloos leren, leren bevorderen door structureren van de omgeving, impliciet leren, het vermijden van aanwijzingen op het lichaam, externe of interne focus bij het leren bewegen, etcetera.

15.5 Aanbevelingen

Op grond van de huidige verkenningen en met de vorige vakspecifieke trendanalyse in het achterhoofd komen we tot de volgende aanbevelingen:

- Steeds opnieuw moet zowel binnen de vakgemeenschap als daarbuiten worden verduidelijkt wat de kern van het leergebied bewegingsonderwijs is en wat behoort tot de profileringsmogelijkheden van scholen, tot bijvangst of tot datgene dat alleen in vakoverstijgend verband kan worden gerealiseerd. Een belangrijk aspect daarvan is om te expliciteren wat de pedagogische waarde van bewegingsonderwijs voor de ontwikkeling van jonge mensen kan zijn.
- Ook is de vraag van belang in hoeverre bewegingsonderwijs op school gezien kan worden als meer en breder dan alleen kwalitatief hoogwaardige lessen.

- Het zou goed zijn om door middel van gedegen onderzoek in kaart te brengen welke verschillen zich in de praktijk voordoen wat betreft het uitgevoerde en gerealiseerde curriculum, en in hoeverre die verschillen zich bevinden binnen de marges van het beoogde curriculum.
- Een en ander zou kunnen leiden tot het ontwikkelen van betere beschrijvingen van de beoogde opbrengst van bewegingsonderwijs in alle sectoren die als basis kunnen dienen voor een kwaliteitsinstrumentarium (zelfevaluatiescan, volgsystematiek, inspectietoezicht). Dat zou leraren kunnen helpen ongewenste verschillen terug te brengen tot aanvaardbare proporties.
- Verder zou het interessant zijn om nader te verkennen welke werkwijzen van leraren (plannen, keuze van activiteiten, begeleiden van leerprocessen, formatief c.q. motiverend evalueren en beoordelen) tot positievere resultaten leiden, bijvoorbeeld in de zin van betekenisverlening, persoonlijke ontplooiing in bewegen en sport en het ontwikkelen van een positieve beweeg- en sportidentiteit. Een belangrijke invalshoek daarbij is de opvatting van leerlingen.
- Een alternatief is om de aandacht meer te richten op implementatie van beschikbare hulpmiddelen voor leraren en uitbreiden van de ondersteuning van leraren in de vorm van lokale en regionale netwerken.

Referenties

Brouwer, B., Houthoff, D., Massink, M., Mooij, C., Mossel, G. van, Swinkels, E., & Zonnenberg, A. (2012). *Basisdocument bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs*. Zeist: Jan Luitingfonds.

Brouwer, B., Aldershof, A., Bax, H., Berkel, M. van, Dokkum, G. van, Mulder, M.J., & Nienhuis, J. (2011). *Human movement and sports in 2028*. Enschede: SLO.

Driessen Mareeuw, F.A. van den, Harting, L.J., Knaap, E.T.W. van der, & Stubbe, J.H. (2012). *Inventarisatie leerlingvolgsystemen bewegingsonderwijs*. Leiden: TNO.

Ekdorn, H. van, & Mossel, G. van (2014). Wat beweegt onze leerlingen? *Lichamelijke opvoeding* 102 (7), 8-13.

KVLO (2017). *Beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding*. Zeist: Jan Luiting Fonds.
Mooij, C., Berkel, M. van, Hazelebach, C., & Tjalsma, W. (2011). *Basisdocument bewegingsonderwijs voor het basisonderwijs*. Zeist: Jan Luitingfonds.

Lichamelijke Opvoeding Magazine (2017). *Topic aansluiting po/vo/mbo; doorlopende leerlijnen*, 105 (3).

Mossel, G. van, & Stegeman, H. (2007). Vaksecties LO en de ervaringen van hun leerlingen. In H. Stegeman (red.), *Naar beter bewegingsonderwijs. Over de kwaliteit van sport en bewegen op school* (pp. 163-229). 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.

PO-raad, VO-raad & MBO-raad (2012). *Onderwijsagenda Sport, bewegen en een gezonde leefstijl in en rondom de school*. Geraadpleegd 19 april 2017 van: https://www.poraad.nl/files/onderwijsagenda_sport_bewegen_en_een_gezonde_leefstijl.pdf

SLO (2015a). *Bewegingsonderwijs en sport - Vakspecifieke trendanalyse 2015*. Enschede: SLO.

SLO (2015b). *Curriculumspiegel Deel B: Vakspecifieke trendanalyse*. Enschede: SLO.

Stegeman, H. (2000). *Belang van bewegingsonderwijs*. Zeist: Jan Luiting Fonds.
Team Onderwijs KVLO (2017a). *Bewegen als noodzakelijk doel en krachtig middel* [1]. *Lichamelijke Opvoeding Magazine*, 105 (2).

Team Onderwijs KVLO (2017b). Bewegen als noodzakelijk doel en krachtig middel [2]. *Lichamelijke Opvoeding Magazine*, 105 (3).

Weerden, J. van, Schoot, F. van der, & Hemker, B. (2008). *Balans van het bewegingsonderwijs aan het eind van de basisschool 3*. Arnhem: Cito.

